

Carmen Caro Dugo
 Vilniaus universitetas, Lietuva

GROŽINIO IR MOKSLINIO TEKSTO VERTIMO IŠ LIETUVIŲ KALBOS Į ISPANŲ KALBĄ SINTAKSINIAI ASPEKTAI

Santrauka. Vertėjai, lingvistai ir vertimo tyrėjai dažnai susiduria su subtiliais ir neretai sudėtingais sintaksiniais vertimo klausimais. Tinkamai perteikti sakinio struktūrą ir ritmą iš vienos kalbos į kitą yra sunki užduotis, reikalaujanti gerai išmanyti abiejų kalbų sintaksinius ypatumus. Turtinga lietuvių kalbos žodžių kaitybos sistema sudaro palankias sąlygas lanksčiai sakinio žodžių tvarkai. Kalbininkai sutaria, kad ispanų kalbos sakinio žodžių tvarka yra daug laisvesnė negu prancūzų arba anglų kalbos, net laikytina lanksčiausia iš visų romanų kalbų, tačiau ispanų kalbos žodžių tvarka nėra tokia lanksti kaip lietuvių kalbos. Lietuvių ir ispanų kalbų gretinimas leidžia geriau suvokti jų sintaksinius skirtumus. Šiame straipsnyje nagrinėjamas vienas iš sintaksinės inversijos atvejų – lietuvių kalbos tiesioginio papildinio atkėlimas į sakinio pradžią ir šio atvejo pavyzdžių vertimas į ispanų kalbą. Tiesioginio papildinio vieta ispanų kalboje yra fiksuota, t. y. papildinys paprastai eina po veiksmožodžio, jeigu papildinio funkcijos neatlieka įvardis. Norint atkelti tiesioginį papildinį į sakinio pradžią, reikia vartoti ispanų kalbai būdingas sintaksines struktūras. Siekiant, kad ši analizė būtų naudinga ispanų kalbos dėstytojams, ir vertimo praktikams, straipsnyje bus lyginami dviejų skirtingų funkcinių stilių (grožinio ir mokslinio stiliaus) lietuvių kalbos tekstai su jų vertimu į ispanų kalbą ir bus siekiama nustatyti, kokias kalbinės raiškos priemones vertėjai renkasi kiekvienu atveju. Gretinamoji originalo ir vertimo tekstų analizė atskleidžia kūrybinius vertimo sprendimus, ispanų kalbos sintaksinių priemonių įvairovę ir leidžia nustatyti tiriamųjų reiškinių vertimo tendencijas.

Pagrindinės sąvokos: Vertimas į ispanų kalbą; sintaksiniai aspektai, žodžių tvarka, tiesioginio papildinio inversija.

Įvadinės pastabos

Ispanų kalbos tyrėjas ir poetas Dámaso Alonso yra sakęs, kad „žodžių tvarka yra viena iš subtiliausių kalbos raiškos priemonių“ (Alonso, 1935, p. 177). Nagrinėdama sintaksinės raiškos galimybes ispanų poetiniame tekste, kalbininkė Nadine Ly yra vartojusi „figūratyvinės sintaksės“ sąvoką, galinčią atspindėti aprašomą tikrovę (Ly, 1999, p. 220). Vienas iš iškiliausių ispanų vertėjų ir vertimo teoretikų García Yebra, rašydamas apie šį sintaksinį vertimo aspektą, tvirtina, kad, viena vertus, vertėjas turėtų kaip įmanymdamas laikytis originalaus teksto žodžių tvarkos, nes sakinio dalių eiliškumas taip pat perteikia

tam tikrą reikšmę, pranešėjo intenciją, funkciją ar teksto stilių. Antra vertus, taip pat būtina nepamiršti, kad kiekviena kalba turi tam tikrą jai būdingą žodžių tvarką ir sakinio struktūrą, todėl verčiant nevalia piktnaudžiauti ir mėgdžioti kitos kalbos sintaksinę tvarką ar nusižengti kalbos natūralumui (García Yebra, 1997, p. 425). Suderinti abu minėtus aspektus – ir originalo teksto sintaksinę struktūrą, ir gimtosios kalbos įprastą sintaksinę raišką ne visada pavyksta ir geriausiam vertėjui. Siekdamas, kad vertimo tekstas būtų natūralus, sklandus ir atitiktų originalaus teksto ritmą, vertėjas turi išmanyti sintaksinius abiejų kalbų ypatumus ir suprasti, kokią žodžių tvarką reikia parinkti vienai ar kitai informacijai, kalbėtojo intencijai ir stiliui perteikti. Tikimasi, kad originalaus teksto ir jo vertimo gretinamosios analizės rezultatai bus naudingi kalbos ir vertimo srities specialistams.

Žodžių tvarka lietuvių ir ispanų kalbose

Lietuvių kalbai būdinga lanksti žodžių tvarka sakinyje. Kaip ir daugelyje Europos kalbų, lietuvių kalboje paprastai vyrauja sakiniai, kuriuose veiksnys eina prieš papildinį. Lietuvių literatūrinėje kalboje aiškiai vyrauja SVO (veiksnys + tarinys + papildinys) žodžių tvarka, nors šnekamojoje kalboje dar nemažai vartojama ir SOV junginių (Ambrazas, 1982, p. 116).

Klasikinių kalbų specialistas vertimo teoretikas García Yebra tvirtina, kad nuo antikos linksnis buvo laikomas sintaksiškai svarbia morfologine kategorija, kuria galima išreikšti daiktavardžių ir kitų linksniuojamų žodžių sintaksines funkcijas (1997, p. 131). Kalbose, kurios yra išlaikiusios linksnius, šie atlieka itin svarbų gramatinį vaidmenį. Kiekvienas vertėjas, verčiantis iš sintetinių kalbų į analitines kalbas, turi kreipti didelį dėmesį į šią morfologinę kategoriją, ne tik į formalųjį, bet ir į funkcinį aspektą, kad nekiltų teksto supratimo problemų (1997, p. 133).

Pasak kalbininko Hernando Cuadrado (2005, p. 168–169), ispanų kalbos žodžių tvarka ir sakinio struktūra visai neseniai sulaukė deramo gramatikos tyrėjų dėmesio, nes iki šiol, remiantis klasikine tradicija, į tai būdavo žiūrima tik iš retorikos perspektyvos.

Ir Hernando Cuadrado (2005, p. 163), ir García Yebra (1997, p. 425) tvirtina, kad ispanų kalbos žodžių tvarka galėtų būti laikoma laisviausia iš visų

romanų kalbų, nes morfologinė kaityba, galūnėmis perteikiama informacija leidžia labai lanksčiai keisti sakinio dalių vietą. Ispanų, portugalų ir italų kalbos gerai išlaikė veiksmožodžio asmens kategoriją, taip pat daiktavardžio giminės ir skaičiaus kategoriją, todėl jų žodžių tvarka yra gerokai laisvesnė nei anglų kalbos. Lahousse ir Lamiroy lygina ispanų, prancūzų ir italų kalbų sintaksinius žodžių tvarkos modelius ir daro išvadą, kad griežčiausią žodžių tvarką turi prancūzų kalba, o laisviausią – ispanų kalba (Lahousse, Lamiroy, 2012, p. 396, 409).

Savaime suprantama, kad vienos kalbos turi laisvesnę, kitos – griežtesnę žodžių tvarką, ir kiekviena savaip reiškia tam tikras gramatines reikšmes. Rašydamas apie lotynų kalbą, turinčią linksnio kategoriją ir laisvesnę žodžių tvarką, kalbininkas García Yebra (1997, p. 425) teigia, kad ši kalba taip pat turi jai būdingą žodžių tvarką, kuri anaiptol nėra anarchiška. Pasak jo, reikia skirti „kalbos stilių plačiąja prasme“ nuo „konkreto kalbos vartotojų stiliaus“. Kalbos stiliumi jis vadina kalbą, kaip sistemai, būdingą žodžių tvarką, t. y. tai, ką lotynų gramatikai vadino *ordo rectus*. Žvelgiant iš šios perspektyvos, galima teigti, kad rašytojo arba kalbos vartotojo kalbos realizacija yra tai, kas vienaip ar kitaip tarsi nukrypsta nuo kalbos kaip sistemos (1997, p. 426).

Ispanų, kaip ir kitų kalbų, morfologinės ir sintaksinės kategorijos perteikia svarbią gramatinę reikšmę. Ispanų kalboje įprastai vyrauja loginė žodžių tvarka (SVO) – veiksnys + tarinys + tiesioginis papildinys + netiesioginis papildinys + aplinkybės. Suprantama, kad šnekamojoje kalboje yra daugiau subjektyvumo, labiau akcentuojama viena ar kita sakinio dalis, tad ne visada laikomasi nurodytos schemos. Kalbėtojas, priklausomai nuo jo intencijos, keičia kalbos sistemoje nusistovėjusią sakinio dėmenų tvarką, siekdamas sakinio ar net viso teksto pusiausvyros, didesnio ekspresyvumo arba norėdamas pabrėžti vieną ar kitą sakinio dalį, todėl nukeldamas ją į sakinio pradžią arba pabaigą. Taip tekstas tampa rišlus ir stilingas, skirtingomis sintaksinėmis priemonėmis kuriamas kalbiškai nemonotoniškas tekstas.

Nors ispanų sintaksės darbuose galima rasti teiginių, kad rašytinėje kalboje dažnai laikomasi loginės tvarkos, o šnekamojoje kalboje vyrauja inversinių modelių vartojimas, vienoje iš studijų apie ispanų šnekamosios

kalbos žodžių tvarką rašoma, kad pagrindinis ispanų kalbos sintaksinis modelis yra (S)VO arba SVO (Padilla García, 2001, p. 307). Šnekamojoje kalboje veiksnys gali būti praleistas, nes jis – arba numanomas, arba apie veikėją (asmenį ir skaičių) informaciją suteikia veiksmažodžio asmenuojamoji forma. Komentuodamas sąlyginai laisvesnę ispanų kalbos žodžių tvarką, Hualde nurodo, kad ispanų kalbos veiksmažodžių morfologiniai ypatumai lengvai leidžia nustatyti veiksnį, todėl jis gali būti praleidžiamas. Ši galimybė praleisti veiksnį yra glaudžiai susijusi su sakinio žodžių tvarka: tos kalbos, kuriose įmanoma praleisti veiksnį ir pakeisti jį nuliniu įvardžiu, turi daug laisvesnę žodžių tvarką. Be to, šiose kalbose veiksnys gali eiti ir po veiksmažodžio. Pavyzdžiui, anglų kalboje visada privaloma nurodyti veiksnį (*You are going to call your brother* / **Are going to call your brother*) ir jį vartoti prieš veiksmažodį (**Are going we to call your brother*). Kiek kitaip yra ispanų kalboje, kurioje veiksnys gali būti praleidžiamas (*Nosotros vamos a llamar a tu hermano* / *Vamos a llamar a tu hermano*), arba sukeičiamas vietomis su veiksmažodžiu (*Vamos a llamar nosotros a tu hermano*) (Hualde, et al., 2010, p. 214).

Ispanų kalboje, kaip kitose kalbose, yra nemažai stilistinių žodžių tvarkos taisyklių, kurias vertėjas turėtų žinoti, kurdamas tekstualų tekstą ir stengdamasis sklandžiai formuluoti sakinius. Žinoma, kai kurie sintaksiniai ypatumai priklauso nuo konkretaus teksto stiliaus, žanro ar kitų pragmatinių ir stilistinių veiksnių. Dvi ispanų kalbos dėstytojos Fernández Prieto ir Abad Castelló atliko įdomų tyrimą (2011), bandydamos nustatyti, kaip palaiptai mokytis ispanų kalbos žodžių tvarkos. Jos pabrėžė, kad yra gana nelengva mokytis studentus ispanų kalbos sakinio struktūros dėsnų. Autorės mini kelis pragmatinius ir stilistinius veiksnius, kurie lemia žodžių tvarką sakinyje. Remdamosi Hickey (1994; 2000) aptartomis sakinio dalių vietos parinkimo tendencijomis, minėtos tyrėjos mini kelis ypatumus: 1) pašnekovui žinoma informacija paprastai eina prieš naują informaciją; 2) sakinio pradžios vietą užima tema (apie kurią kalbama), po temos eina rema (tai, kas sakoma apie temą); 3) ilgiausias sakinio dėmuo (paprastai veiksnys arba tarinys) eina sakinio pabaigoje (šią tendenciją Hickey vadina pabaigos svorio taisykle arba *end-weight rule*); 4) tendencija į pristatomąją tvarką (tai, kas bus išvystyta arba išaiškinta kitame sakinyje, eina sakinio pabaigoje). Pirmosios dvi taisyklės yra pragmatinio pobūdžio, trečioji – stilistinė, o ketvirtoji yra susijusi su teksto

arba diskurso rišlumu. Šie stilistiniai ir pragmatiniai ypatumai turėtų vienaip ar kitaip atsispindėti kuriant arba verčiant tekstus į ispanų kalbą.

Tiesioginio papildinio vieta sakinyje ispanų kalboje

Gili Gaya yra pirmasis kalbininkas, išsamiai aptaręs ispanų kalbos žodžių tvarką ir jai paskyręs visą savo knygos apie ispanų kalbos sintaksę skyrių, kuriame nagrinėjo sakinio ritmo ir intonacijos ypatumus (Martínez, 2007, p. 64). Jis pabrėžė, kad laisva ispanų kalbos žodžių tvarka turi tam tikras ribas. Rašydamas apie šias ribas, jis atkreipė dėmesį į tiesioginio papildinio vietą sakinyje: įprastoje ispanų kalbos sakinio struktūroje (SVO arba (S)VO) tiesioginis papildinys eina po veiksmožodžio, išskyrus tada, kai jis eina įvardžiu, žyminčiu objektą. Pastaruoju atveju jis privalo eiti prieš asmenuojamą veiksmožodžio formą, arba yra šliejamas prie veiksmožodžio bendraties arba gerundijaus perifrastinėse konstrukcijose.

Žinoma, atsiradus dviprasmybei, tiesioginis papildinys negali eiti prieš veiksnį. Tuo atveju veiksnys eina prieš veiksmožodį. Kadangi ispanų kalba neturi linksnių sistemos, žodžio vieta sakinyje nurodo žodžio arba žodžių junginio sintaksinę funkciją. Be to, ispanų kalba turi papildomą priemonę nurodyti galininko funkciją, kurią leidžia perteikti prielinksnis „a“, būtinai vartojamas asmeninio tiesioginio papildinio funkcijai reikšti. Vengiant dviprasmybės, šis prielinksnis gali, o kartais turi būti vartojamas tiesioginio papildinio funkcijai reikšti net ir su tiesioginiais papildiniais, nereiškiančiais asmens. Vartojant šį prielinksnį, ispanų kalbai suteikiama tokia sintaksinė laisvė, kuri nebūdinga kitose šiuolaikinėse romanų kalbose (Gili Gaya, p. 85). Lygindamas ispanų kalbą su portugalų ir italų kalbomis, García Yebra taip pat tvirtina, kad visos trys romanų kalbos yra gerai išlaikiusios aiškų veiksmožodžio formų asmenavimą, todėl jos turi sąlyginai laisvą žodžių tvarką, tačiau dėl prielinksnio „a“ vartosenos šalia asmeninio ir suasmeninto tiesioginio papildinio, ispanų kalbos žodžių tvarka turbūt yra laisviausia iš visų romanų kalbų (García Yebra, 1997, pp. 424–425).

Kalbėdamas apie žodžių tvarkos lankstumą, Hernando Cuadrado taip pat primena, kad kaip tik tiesioginis papildinys turi mažiausia laisvės, todėl vengiant dviprasmybės, būtina jį aiškiai atskirti nuo veiksnio ir vartoti jį tokioje

sakinio vietoje, kurioje papildinys reikštų norimą perteikti funkciją (2005, p. 166)

Nors tiesioginio papildinio vieta ispanų kalbos sakinyje nėra tokia lanksti kaip kitų sakinio dalių, tačiau norimą pabrėžti papildinį galima išskelti į sakinio pradžią ir taip sukurti sintaksinį pabrėžimą. Tais atvejais, kai papildinio funkciją atlieka konkretus ir apibrėžtas daiktavardis arba daiktavardinis junginys, iškeliamą į sakinio pradžią papildinį būtina pakartoti įvardžiu (*lo/le, la, los/les, las*), einančiu prieš tarinį. Pateiksime pavyzdį:

Telefoną palikau namie.

*He dejado **el teléfono** en casa. (liet. Palikau telefoną namie)*

El teléfono lo he dejado en casa. (*liet. Telefoną, **jį** palikau namie)

Akademinėje gramatikoje aiškinama, kad panašiais atvejais papildiniu einantis įvardis, žymintis objektą, atlieka sintaksinės jungties vaidmenį ir jungia sakinio pradžioje einantį tiesioginį papildinį ir likusią sakinio dalį (Real Academia Española, p. 757).

Tą patį galima pasakyti apie netiesioginio papildinio iškėlimą į sakinio pradžią:

*A la tía **le** agradó el obsequio. (*liet. Tetai, **jai** patiko dovana).*

Kai daiktavardis arba daiktavardinis junginys, atliekantis papildinio funkciją, nėra apibrėžtas, papildinio kartoti įvardžiu nereikia. Pateiksime pavyzdį:

*El pan, no **lo** quiero. (*liet. Tos duonos, **jos** nenoriu)*

Pan, no quiero. (liet. Duonos nenoriu)

Ši ypatybė išskelti papildinį į sakinio pradžią yra itin būdinga ispanų šnekamajai kalbai.

Neveikiamoji rūšis

Ispanų kalbos tiesioginį papildinį galima išskelti į sakinio pradžią ir kitu atveju, kai veikiamoji ispanų kalbos rūšis keičiama neveikiamąja, ir tiesioginis papildinys virsta veiksnium. Veikiamosios ir neveikiamosios rūšies sakiniai gali teikti tą pačią informaciją, bet, keičiant tvarką, jie pabrėžia skirtingas sakinio dalis (Real Academia Española, p. 754). Kaip ir kitose kalbose, ispanų kalboje keičiant veikiamąją rūšį neveikiamąja tranzityvinio veiksmažodžio tiesioginis papildinys virsta veiksnium, kad užimtų sakinio pradžios vietą. Kaip žinoma, anglų kalboje, turinčioje mažiau kaitybos galimybių ir labai griežtą sakinio žodžių tvarką, neveikiamoji rūšis yra plačiau vartojama. Aptardamas ispanų kalbos pasyvines konstrukcijas, kalbininkas Hualde teigia, kad jose „veiksny suvokiamas ne kaip veiksmo atlikėjas, o kaip veiksmo tema, veiksmažodžio objektas“ (Hualde, et al., 2010, p. 253). Pasyvinės sintaksinės konstrukcijos leidžia išskelti papildinį į sakinio pradžią ir atkreipti dėmesį ne į veikėją, o į veiksmažodžiu nusakyto veiksmo procesą.

„Naujojoje ispanų kalbos gramatikoje“ rašoma, kad lotynų kalbos sintetinės arba kitaip lingvistinėje literatūroje vadinamos morfologinės neveikiamosios rūšies formos romanų kalbose virto analitine arba perifrastine neveikiamosios rūšies konstrukcija, todėl ispanų kalboje derėtų kalbėti ne apie neveikiamąją rūšį, o apie pasyvines konstrukcijas, kadangi tai labiau sintaksinė nei morfologinė priemonė (Real Academia Española, p. 774). Ispanų kalboje perifrastinė neveikiamoji rūšis yra sudaryta iš veiksmažodžio *ser/estar* asmenuojamų formų ir būtojo laiko dalyvio, su veiksnium derinamo gimine ir skaičiumi.

Perifrastinės neveikiamosios rūšies konstrukcijos gali būti sinonimiškai keičiamos vadinamąja sangrąžine arba beasmene neveikiamąja rūšimi (*pasiva refleja*) (Real Academia Española, 784–785). Ši konstrukcija sudaroma su beasmene dalelyte *se* ir veiksmažodžio trečiuoju asmeniu, derinamu skaičiumi su veiksnium. Veiksmažodžio forma lieka veikiamosios rūšies, o papildinys tampa veiksnium. Aptariamoji konstrukcija yra dažnesnė už perifrastinę neveikiamąją konstrukciją tiek rašytinėje, tiek šnekamojoje kalboje, ypač sakiniuose, kurie išreiškia bendro pobūdžio veiksmažodžio ir nenorima minėti veiksmo atlikėjo. Ši

konstrukcija kartais yra vienintelis galimas pasirinkimas tokiuose sakiniuose, kaip:

*No **se obtienen** buenos resultados cuando se trabaja precipitadamente.*

Liet. Sunku gauti gerus rezultatus (negaunami geri rezultatai), dirbant skubotai.

Ispanakalbis dažniau teikia pirmenybę veikiamajai rūšiai, nes neveikiamoji rūšis neretai yra netinkama šnekamosios kalbos situacijose, ji yra būdingesnė moksliniam stiliui. García Yebra pabrėžia, kad vertėjams būtina gerai žinoti veiksmažodžio rūšies kategorijos vartosenos skirtumus. Jis tvirtina, kad pasyvinės konstrukcijos nėra itin būdingos ispanų kalbai kaip sistemai. Lygindamas ispanų kalbą su kitomis kalbomis šiuo sintaksiniu požiūriu, tyrėjas sako, kad verčiant iš anglų, prancūzų ir vokiečių kalbų į ispanų kalbą, būtina žinoti, kad visose trijose minėtose kalbose, ypač anglų, neveikiamoji rūšis vartojama daug dažniau negu ispanų kalboje. Ispanų kalboje paprastai vengiama neveikiamosios rūšies, ji vartojama tik tada, kai būtinai prireikia perteikti rišlumą ar aiškumą. Dėl šios priežasties García Yebra siūlo vertėjams iš anglų, prancūzų ir vokiečių kalbų neveikiamąją rūšį keisti veikiamąja. Tam, kad galėtų daryti tinkamus sprendimus, vertėjas turi labai gerai žinoti, kaip vartoti ispanų kalbos neveikiamąją rūšį ir kuo ją pakeisti (1997, p. 214). Aptardamas teksto rišlumo raišką verčiant iš anglų kalbos į ispanų kalbą, Varela Pérez pabrėžia griežtą anglų kalbos sakinio dalių tvarką ir pastebi, kad į ispanų kalbą verčiant anglų kalbos neveikiamosios rūšies formas, ispanų kalboje dažniausia vartojama ne pasyvinė konstrukcija su SER + dalyviu, bet sangražinė pasyvinė konstrukcija arba tiesiog veikiamoji rūšis, tiesioginį papildinį perkeliant į sakinio pradžią (Varela Pérez, 1999, p. 166).

Kaip buvo aptarta, ispanų kalboje sintaksinių priemonių nukelti papildinį į sakinio pradžią esama skirtingų. Tais atvejais, kai papildinys yra sakinio pradžioje, vertėjas, verčiantis iš lietuvių kalbos į ispanų kalbą, turi ne tik gerai apgalvoti, kokias priemones reikia rinktis, kad galėtų atspindėti originalo teksto stilių ir deramai įvertinti ispanų kalbos sintaksinės raiškos galimybes. Skirtingų funkcinių stilių tekstų gretinamoji vertimo analizė leidžia pastebėti, kokias kalbos raiškos priemones renkasi vertėjai versdami lietuvių kalbos tekstus į ispanų kalbą.

Vandos Juknaitės apysakos „Stiklo šalis“ ir jos vertimo į ispanų kalbą gretinamoji analizė

Pirmiausia bus atliekama Vandos Juknaitės apysakos „Stiklo šalis“ (1995) ir jos vertimo į ispanų kalbą „El país de cristal“ (2008) gretinamoji vertimo analizė. Šis tekstas buvo pasirinktas kaip grožinės literatūros tekstas, kuriame yra dialogų, nemažai šnekamosios kalbos pavydžių, todėl buvo galima tikėtis daugiau sintaksinės struktūros SVO nesilaikymo atvejų.

Atlikto sintaksinio tyrimo rezultatai rodo, kad apysakoje lietuvių kalbos tiesioginis papildinys buvo vartotas sakinio pradžioje 19 kartų. Šių sakinių struktūra – OSV, O(S)V arba OVS. Pastebėta, kad beveik visais atvejais lietuvių kalbos OSV arba OVS sakiniai, verčiant į ispanų kalbą, buvo pakeisti SVO arba (S)VO žodžių tvarkos modeliu. Tik du kartus ispanų kalbos vertime papildinys buvo nukeltas į sakinio pradžią. Vienu atveju papildinys buvo išreikštas daiktavardiniu junginiu su žymimuoju artikeliu,ėjusiais sakinio pradžioje. Kaip šiuo atveju reikalauja ispanų kalbos gramatika, tiesioginis papildinys buvo pakartotas įvardžiu, einančiu prieš veiksmažodį:

Tos žolelės sėklą sulesa paukštis.

La semilla de esa plantita se la come un pájaro.
(liet. * *Sėklą tos žolelės, ją sulesa paukštis.*)

Antruoju atveju papildinys virto veiksniu, ir buvo pasirinktas netranszityvinis veiksmažodis, todėl sakinio struktūra išliko SVO. Aktualiosios sakinio skaidos požiūriu žinoma lietuviško sakinio informacija atsispindėjo ir ispanų kalbos sakinio pradžioje:

Pyktį jo balse pakeitė pašaiņa.

El enfado de su voz se transformó en desprecio. (liet. *Pyktis jo balse pavirto pašaiņa.*)

Visais likusiais 17 atvejų apysakos vertėja nusprendė vartoti ispanų kalbai būdingą SVO struktūrą ir papildinį vartojo po veiksmažodžio. Tiesa, pasitaikė vienas atvejis, kai originalo papildinys vertimo tekste virto veiksniu, pasirinkus sangražinę neveikiamosios rūšies konstrukciją, tačiau veiksnys (objektas) vis tiek liko po veiksmažodžio. Pateiksime pavyzdį:

Šuniukus buvo galima apčiuopti.
*Se podían palpar **los perritos**.* (liet. Buvo galima apčiuopti šuniukus.)

Verta paminėti, kad apysakos vertimo tekste nepasitaikė nė vienas perifrastinės neveikiamosios rūšies atvejis. Verčiant sakinio pradžioje einančius lietuvių kalbos tiesioginius papildinius į ispanų kalbą, papildiniai buvo vartojami su žymimuoju artikeliu (*el, la, los, las*), pavyzdžiui:

Berniuką jie surado karklų krūme.
*Encontraron **al (a + el) niño** en el arbusto de juncos.*

Šiame sakinyje vartojamas sutrauktinis artikelis (prielinksnis „a“, įvedantis asmeninį tiesioginį papildinį + žymimasis artikelis).

Laisvąjį dienos laiką moteris su vaikais praleisdavo laukymėje.
*La mujer pasaba **el tiempo libre** en el claro del bosque con sus hijos.*

Skrendančius į pietus paukščius vaikas matė pirmą kartą.
*El niño veía por primera vez **los pájaros que volaban hacia el sur**.*

Puodelį laikė aukštai.
*Sostenía **la taza** en alto.*

Žymimasis artikelis ispanų kalboje reiškia, kad daiktavardžiu įvardijamas objektas turi apibrėžtumą, tai reiškia, kad kalbėtojai jis yra žinomas arba prieš tai buvo minėtas tekste. Šios žymimojo artikelio reikšmės nėra vienintelės. Kaip rašo Bosque, daiktavardžio ir žymimojo artikelio junginys iš karto signalizuoja, kad jis yra atpažįstamas ar žinomas pašnekovui (1999, p. 316). Žymimojo artikelio vartojimas yra sintaksinė priemonė, padedanti kurti diskurso rišlumą, jungti daiktavardį į bendrą kontekstą ir žyminti tam tikrus vienetus, kurie buvo minėti diskurse arba yra savaiame suprantami (1999, p. 791).

Nagrinėjamo V. Juknaitės teksto vertėja, versdama lietuvių kalbos tiesioginius papildinius, rinkosi ispanų kalbos papildinius, einančius

daiktavardžiais su žymimaisiais artikkeliais, ir dažną šių papildinių vietą po tarinio.

Kaip buvo anksčiau minėta, kalbos, turinčios laisvesnę žodžių tvarką, gali nenurodyti veiksmažodžiu nusakyto veiksmo atlikėjo. Aptartuose vertimo atvejuose galima pastebėti, kad, verčiant veiksnio funkciją atliekantį įvardį, šis įvardis neretai yra praleidžiamas. Iš šešių įvardį turėjusių lietuvių kalbos sakinių, keturi iš jų vertime buvo praleisti:

<i>Berniuką jie surado karklų krūme.</i> OSV	<i>Encontraron al niño en el arbusto de juncos.</i> (S)VO
<i>Raktus ji padėdavo vis į kitą vietą.</i> OSV	<i>Ponía las llaves cada vez en un sitio distinto.</i> (S)VO
<i>Telefono numerį ji surinko kelis kartus.</i> OSV	<i>Marcó el número de teléfono varias veces.</i> (S)VO
<i>Turėklus ji apčiuopė rankomis.</i> OSV	<i>Iba agarrándose a la barandilla a tientas.</i> (S)VO

Kitais dviem atvejais įvardis perteikiamas ispanų kalbos įvardžiu, nors semantiniais ir gramatiniais tikslais jį būtų galima praleisti:

<i>Šiuokšles ji išnešė ankstų rytą</i> OSV	<i>Ella había sacado la basura esa mañana temprano.</i> SVO
<i>Šalčio ji nejuto.</i> OSV	<i>Ella no sentía frío.</i> SVO

Pateikti pavyzdžiai leidžia teigti, kad ispanų kalboje neretai linkstama praleisti veiksnį, kai jis yra numanomas. Nors vykstant kalbos raidai ispanų kalba neteko linksnio kategorijos, tačiau laisvesnė jos žodžių tvarka ir tvirtesnė veiksmažodžio galūnių sistema kai kada leidžia atsisakyti įvardžiu einančio veiksnio raiškos.

Lietuvos istorijos V skyriaus – „Lietuva: Sovietų ir nacių okupacijos“ ir jo vertimo į ispanų kalbą lyginamoji analizė

Antrasis nagrinėjamas tekstas yra knygos „Lietuvos istorija“ V skyrius – „Lietuva: Sovietų ir nacių okupacijos“ (Alfonsas Eidintas ir kt., 2013) ir jo vertimas į ispanų kalbą „Lituania: las ocupaciones soviética y nazi“. Istorinis tekstas pasirinktas todėl, kad mokslinio stiliaus tekste rišlumas vaidina svarbų vaidmenį ir jame, kaip dera moksliniam tekstui, tikėtasi rasti daugiau pasyvinių konstrukcijų.

Šiame tekste rasti 45 tiesioginio papildinio iškėlimo į sakinio pradžią atvejai. Panašiai kaip Vandos Juknaitės apysakos vertime, dauguma šių sakinių (net 37) buvo išversti į ispanų kalbą SVO arba (S)VO struktūra. Paminėtina ir tai, kad vertimo tekste pasitaikė 8 tiesioginio papildinio iškėlimo į sakinio pradžią atvejai, kuriuose pasitelkta įvairių sintaksinių priemonių:

1. Papildinio nukėlimas į priekį ir jo kartojimas įvardžiu, einančiu prieš veiksmažodį:

A) **...kurių nespėjo [išstremti], elementariai nužudė.**
A los que no les dio tiempo de deportar, simplemente los mataron.

B) **...pirmuosius pogromus ir „apsivalymo“ akcijas**
vykdo vietiniai gyventojai.
las primeras masacres y las campañas “de limpieza” las
organizaban los mismos habitantes locales.

2. Neveikiamosios rūšies konstrukcijos (5 atvejai), kuriose veikiamosios rūšies tranzityvinio veiksmažodžio papildinys paprastai tampa veiksmu:

Perifrastinė neveikiamoji rūšis (veiksmažodis ser/estar + dalyvis):

A) **Ištremtųjų vietas turėjo užimti atkelti milijonai**
vokiečių.
El lugar de los exiliados tenía que ser ocupado por
millones de alemanes desplazados.

B) ***Kiekvienai jų vadovavo*** generalinis komisaras.
Cada una de ellas era gobernada por un comisario general.

C) ***Absoliučią daugumą*** šių miestų pramonės įmonių darbuotojų sudarė iš kaimo atvykę lietuviai.
La mayoría absoluta de los trabajadores de las empresas industriales de estas ciudades ***estaba compuesta*** por lituanos llegados de los pueblos.

3. **Sangražinė neveikiamoji rūšis** (pasiva refleja, dalelytė se + veikiamosios rūšies trečiojo asmens veiksmožodžio forma):

A) ***Bolševizmą*** galima pažinti tik jame pagyvenus
El bolchevismo se puede conocer solo después de haber vivido en él.

B) ***...o ministerijas*** pervadino vadybomis.
a los ministerios se les cambió el nombre por "direcciones".

Paskutiniame cituotame sakinyje, pasikeitus sakinio struktūrai, tiesioginis papildinys verčiamas netiesioginiu papildiniu.

Šiame tekste yra aprašomi istorijos procesai, svarbiausia – patys įvykiai, o ne veikėjai, todėl labai gausiai vartojama neveikiamoji rūšis (rastas net 121 perifrastinės pasyvinės konstrukcijos atvejais). Vertėjas greičiausia nusprendė nepiktnaudžiauti šia priemone, vengdamas tų pačių sakinio struktūrų kartojimo, todėl pramaišiu vartojo perifrastinės neveikiamosios rūšies konstrukcijas ir beasmenės arba sangražinės neveikiamosios rūšies konstrukcijas.

Atliekant tyrimą, buvo rastas atvejis, kai papildinys vertime virto veiksmu ir buvo nukeltas į sakinio pabaigą. Tai lėmė sakinio struktūros transformacija: verčiant pridėtas šalutinis sakiny:

...atkurta savivalda vokiečiai paliko veikti.
...dejaron que funcionara la administración
reconstituida (liet. Jie leido, kad veiktų atkurta savivalda.)

Įdomu pastebėti, kad atliekant tyrimą buvo rastas vienas atvejis, kai vertime į ispanų kalbą vertėjas nekeitė veiksmažodžio rūšies ir tiesioginio papildinio neatkartoto sakinyje [vardžiu, einančiu prieš veiksmažodį, todėl ispaniškame tekste papildinys užėmė veiksnio vietą. Dėl šios priežasties atsirado dviprasmybė: skaitytoją gali klaidinti tai, kad daiktavardinis junginys atlieka ne veiksnio, o papildinio funkciją:

Visuotinį šio karo mastą rodo okupantų baudžiamųjų akcijų duomenys.

Las dimensiones globales de esta guerra muestran los datos de las acciones penales de los ocupantes. (liet. *Visuotinis šio karo mastas* rodo okupantų baudžiamųjų akcijų duomenis).

Vertėjas nevartoja ispanų kalbai būdingos struktūros, todėl ispanų skaitytojas šiuo atveju gali nesuprasti, kuris daiktavardinis junginys atlieka veiksnio funkciją, o kuris – tiesioginio papildinio. Nesant ispanų kalboje linksnių, tekste lengvai galima supainioti veiksni su tariniu. Jei vertėjas būtų pasirinkęs ispanų kalbai būdingą struktūrą, jis būtų išvengęs dviprasmybės. Šis ir kiti nagrinėti abiejų tekstų pavyzdžiai dar kartą patvirtina, kad vertėjas negali visiškai atkartoti originalo teksto žodžių tvarkos, nes kalbų gramatinės raiškos skiriasi. Be to, būtina atsižvelgti į daug kalbinių veiksnių, įskaitant ir teksto kalbos stilių.

Išvados

Sisteminė mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad ispanų ir lietuvių kalboms yra būdinga loginė sakinio žodžių tvarka SVO (veiksny + tarinys + papildinys). Dėl linksnių sistemos ir vardažodžių linksniavimo, lietuvių kalba iš abiejų aptariamų kalbų pasižymi didesniu sintaksiniu lankstumu, ypač šnekamojoje kalboje, kurioje dažnai vartojami SOV sintaksinės struktūros sakiniai.

Ispanų kalba taip pat turi tam tikrą išskirtinumą romanų kalbų kontekste: sintaksiniu požiūriu, ji turi palyginti laisvesnę sakinio žodžių tvarką nei kitos tos pačios romanų kalbų šakos kalbos.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas vienas sintaksinės inversijos atvejis – tiesioginio papildinio iškėlimas į sakinio pradžią. Tiek lietuvių, tiek ispanų kalboje tiesioginį papildinį galima nukelti į sakinio pradžią, tačiau ispanų

kalboje ši galimybė yra kiek ribota: atkelta į sakinio pradžią papildinį galima lengvai supainioti su veiksmiu ir atsirasti dviprasmybė. Šiuo atveju ispanų kalba turi papildomą sintaksinę priemonę – prielinksnio „a“ vartojimą, įvedantį į sakinių tiesioginį papildinį.

Atlikus V. Juknaitės apysakos „Stiklo šalis“ vertimo į ispanų kalbą analizę, nustatyta, kad, verčiant sakinius su OVS struktūra, vertimo tekste dažniausiai išlaikoma ispanų kalbai būdingesnė tvarka SVO arba (S)VO. Jame nevertinama perifrastinės neveikiamosios rūšies struktūra. Tiesioginiu papildiniu išreiškta numanoma arba adresatui žinoma informacija ispanų kalboje nusakoma daiktavardžiu su žymimuoju artikeliu.

Istorinės tematikos mokslinio stiliaus teksto „Lietuva: Sovietų ir nacių okupacijos“ vertime į ispanų kalbą pasitaiko daugiau papildinio iškėlimo į sakinio pradžią atvejų, vartojama įvairesnių sintaksinių priemonių. Istoriniame tekste svarbiausia yra aprašyti istorinius procesus, o ne veikėjus, todėl vertime dažniau įvardijamas patiriamas veiksmas, vartojamos neveikiamosios rūšies formos (tiek perifrastinės, tiek sangražinės). Originalo OVS sakinio struktūra neretai verčiama SV neveikiamosios rūšies konstrukcija.

Gretinamoji vertimo analizė atskleidė, kad verčiant sakinius su OSV arba OVS sintaksine struktūra iš lietuvių kalbos į ispanų kalbą, reikia turėti omenyje, kad ispanų kalba turi aiškesnį polinkį išlaikyti SVO arba (S)VO žodžių tvarką. Norint, kad ispanų kalbos tekstas būtų natūralus ir išlaikytų originalo teksto informacijos skaidą, nebūtina atsisakyti kelti papildinį į sakinio priekį, bet reikia apdairiai svarstyti, kokios sintaksinės priemonės yra tinkamiausios. Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad aptartuose vertimuose tinkamai išlaikyta vertimo kalbai būdinga sintaksinė struktūra, kalbai būdingas stilius.

Grožinio ir mokslinio lietuvių kalbos stiliaus tekstų vertimo į ispanų kalbą gretinamoji analizė atskleidė konkrečius vertimo sprendimus, kurie gali būti naudingi kitiems vertėjams, sprendžiantiems, kokios ispanų kalbos sintaksinės priemonės yra tinkamesnės vienu ar kitu vartojimo atveju. Atliktas tyrimas ir jame aptarti ispanų kalbos sintaksės ypatumai (neveikiamosios rūšies, žymimojo artikelio vartosenos, veiksmio praleidimo atvejai ir kt.) galėtų būti naudingi ir ispanų kalbos sintaksę studijuojantiems studentams.

Literatūros sąrašas

- Alonso, D. (1935). *La lengua poética de Góngora*. Madrid: Centro de Estudios Históricos.
- Ambrazas, V. (1982). Žodžių tvarka ir baltų kalbų sakinio tipo rekonstrukcija. *Baltistica*, 18, 100–118.
- Bosque, I., & Demonte, V. (1999). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Real Academia Española, Colección Nebrija y Bello. Madrid: Espasa Calpe.
- Fernández Prieto, Ch., & Abad Castelló, M. (2011). Poniendo orden en las palabras. Ideas para practicar este exponente lingüístico en el aula de ELE. *Actas de las IV Jornadas Didácticas del Instituto Cervantes de Mánchester*. Madrid: Instituto Cervantes. Prieiga per internetą https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/publicaciones_centros/PDF/manchester_2011/08_fernandez_abad.pdf.
- García Yebra, V. (1997). *Teoría y práctica de la traducción*. Madrid: Gredos.
- Gili Gaya, S. (1980). *Curso superior de sintaxis española*. Decimotercera edición. Barcelona: Bibliograf S/A. Prieiga per internetą <https://es.scribd.com/doc/37746541/Gili-Gaya-Samuel-Curso-superior-de-sintaxis-espanola>.
- Hernando Cuadrado, L. A. (2005). El orden de palabras en español. *Revista de Filología*, 23, 161–178.
- Hickey, L. (1994). A Pragmasylistic Approach to Spanish Word order. *Lingua e Stile*, XXIX(3), 395–410.
- Hickey, L. (2000). Orden y desorden en el orden sintáctico. *Cervantes*, 1, 56–59.
- Hualde, J. I., & Olarrea, A., & Escobar, A. M., & Travis, C. E. (2010). *Introducción a la lingüística hispánica (segunda edición)*. Cambridge University Press.
- Lahousse, K., & Lamiroy, B. (2012). Word order in French, Spanish and Italian: A grammaticalization account. *Folia linguistica*, 2, 387–415. doi: 10.1515/flin.2012.014.
- Ly, N. (1999). *El orden de las palabras: orden lógico, orden analógico (la sintaxis figurativa en las Soledades)*. Bulletin Hispanique, 101(1), 219–246. Prieiga per internetą https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-

4640_1999_num_101_1_5002. doi: <https://doi.org/10.3406/hispa.1999.5002>.

Martínez, O. (2007). El Curso superior de sintaxis española de Samuel Gili Gaya: un enfoque transversal. *Sintagma*, 19, 57–72.

Padilla García, X. A. (2001). *El orden de las palabras en el español coloquial*. Tesis doctoral. Universitat de Valencia.

Real Academia Española (2010). Nueva gramática de la lengua española. Madrid: Espasa Libros, S.L.

Varela Pérez, J. R. (1999). Theme, cohesion devices and translation. *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*, 7, 163–176

Šaltiniai

Eidintas, A., & Bumblauskas, A., & Kulakauskas, A., & Tamošaitis, M. (2013). *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Eidintas, A., & Bumblauskas, A., & Kulakauskas, A., & Tamošaitis, M. (2013). *Historia de Lituania*. Vilnius: Eugrimas.

Juknaitė, V. (1995). Stiklo šalis. Prieiga per internetą http://www.šaltiniai.info/files/literatura/LI00/Vanda_Juknaitė._Stiklo_šalis.LI2101.pdf.

Juknaiktė, V. (2008). *El país de cristal* (vert. Carmen Caro Dugo, 2008). Sevilla: Arcibel.

Carmen Caro Dugo

Vilnius University, Lithuania

carmen.caro@flf.vu.lt

SYNTACTIC ASPECTS OF LITHUANIAN-SPANISH TRANSLATION OF FICTION AND SCIENTIFIC TEXTS

Summary. Translators, linguists and translation researchers often have to deal with subtle and sometimes complex syntactical aspects involved in translation. Properly conveying the structure and rhythm of a sentence or text in another language is a difficult task that requires a good understanding of syntactical aspects of both the source and the target language. The morphology of Lithuanian verbs and nouns, and specially its system of declensions and cases, without any doubt facilitates a relatively flexible word order. Many linguists also agree that word order in the Spanish sentence is also freer than in French, English or other modern languages. It has often been said that Spanish has the most flexible word order of all Romance languages. However, Spanish word order is by no means as free as in Lithuanian. A comparative study of Lithuanian texts and their translation into Spanish allows a better understanding of the syntactical differences between both languages. This article examines a case of syntactical inversion in Lithuanian: the displacement of the direct object and its location at the beginning of the sentence, and the translation of such sentences into Spanish. In Spanish the direct object usually follows the verb, except in the cases when that function is carried out by pronouns. In order to displace a direct object to the beginning of the sentence, Spanish syntactical structures should be used. In this article two stylistically different Lithuanian texts will be compared with their Spanish translation so as to identify the linguistic means used in each case. A comparative analysis of different types of texts is useful to reveal the Spanish syntactical structures chosen by the translators as well as certain tendencies in each specific context.

Keywords: translation to Spanish; syntactical aspects; word order; displacement of direct object.